

Литература

Аврорин В.А. Проблемы изучения функциональной стороны языка: к вопросу о предмете социолингвистики / Аврорин В.А. – Л.: Наука, 1975. – 197 с. Беликов В.И. Социолингвистика / В.И. Беликов, Л.П. Крысин – М.: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2001. – 439 с. Виноградов В.А. Идиом / В.А. Виноградов // БЭС: Языкознание / Под ред. В.Н. Ярцевой. – 2-е изд. – М.: Большая российская энциклопедия, 2000. – С. 171. Серю П. Структура и целостность: Об интеллектуальных истоках структурализма в Центральной и Восточной Европе. 1920–30-е гг. / Патрик Серю ; [пер. с франц. Н. С. Автономовой]. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 360 с. Скибина В.И. Полиэтнический язык: механизмы формирования (на материале английского языка) / В. И. Скибина // Нова філологія. – 2000. – № 1(9). – Запоріжжя: ЗДУ. – 2000. – С. 39-70. Солнцев В.М. Вариантность / В.М. Солнцев // БЭС: Языкознание ; под ред. В.Н. Ярцевой. – [2-е изд.]. – М.: Большая российская энциклопедия, 2000. – С. 80 - 81. Степанов С.М. Монолінгвізм і полілінгвізм міста у минулому та сучасному / С.М. Степанов // Мовознавство. – 2001. – № 4. – С. 20 – 27. Швейцер А.Д. Введение в социолингвистику / А.Д. Швейцер, Л.Б. Никольский. – М.: Высш. школа, 1978. – 216 с. Crystal D. Register / D. Crystal // The Penguin Dictionary of Language. – 2nd ed. – London: Penguin Books, 1999. – P. 286. Halliday M. A. K., McIntosh A., Stevens P. The Users and Users of Language / M. A. K. Halliday, A. McIntosh, P. Stevens // Varieties of Present-day English. – New York: The Macmillan Company, London: Collier-Macmillan publishers. – 1973. – P. 9-39. Hughes G. A History of English Words / Hughes G. A. – Oxford: Blackwell, 2000. – XVIII, 430 p. McArthur T. The Oxford Companion to the English Language / McArthur T. – Oxford., NY: OUP, 1992. – 1184 p.

МАНОВ О. Д.

(Запорізький національний університет)

«БУКВАЛЬНИЙ» І «ВІЛЬНИЙ» ПЕРЕКЛАД ЯК ОСНОВНА ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ОПОЗИЦІЯ

У статті розглядаються причини варіативності перекладу, історичний розвиток тенденцій перекладацької думки щодо опозиції «буквальний переклад – вільний переклад». Проведено аналіз теоретичних засад розуміння еквівалентності та адекватності перекладу.

Ключові слова: *буквальний переклад, вільний переклад, варіативність перекладу, еквівалентність перекладу, адекватність перекладу.*

Манов А. Д. «Буквальный» и «вольный» перевод как основная переводческая оппозиция. В статье рассматриваются причины вариативности перевода, историческое развитие тенденций переводческой мысли касательно оппозиции «буквальный перевод – вольный перевод». Проведен анализ теоретических принципов понимания эквивалентности и адекватности перевода.

Ключевые слова: *буквальный перевод, вольный перевод, вариативность перевода, эквивалентность перевода, адекватность перевода.*

Manov O. D. «Literal» translation and «loose» translation as the primary translation opposition. The reasons for variability of translation, historical development of tendencies of translation thought concerning the opposition «literal translation – loose translation» are considered in the article. The analysis of theoretical principles of comprehension of translation's equivalence and adequacy was carried out.

Key words: *literal translation, loose translation, translation variations, translation equivalence, translation adequacy.*

Метою написання даної статті є виявлення перекладацьких позицій у рамках лінгвокультурологічної теорії перекладу шляхом аналізу перекладацької опозиції «буквалізм – вільність». Історично варіативність у перекладі описувалася опозицією «буквальний переклад – вільний переклад». Ці тенденції перекладу змінювали одна одну, причому буквалізм або вільність перекладу багато в чому залежать від жанру оригіналу. Таким чином, **предметом дослідження** є розвиток відношення перекладачів різних епох щодо варіативності перекладу в рамках даної опозиції. Питання є **актуальним**, оскільки індивідуальність перекладача дійсно відіграє важливу роль у процесі перекладу і впливає на успішність адекватної передачі іншомовного тексту.

Існують жанри, в рамках яких можливий тільки буквальний переклад: офіційні документи, анкети, ділове листування і т.д., у іншому випадку жанрові вимоги порушуються. Переважно буквально перекладаються сакральні тексти, хоча і тут є випадки довільного тлумачення Писання. Ще перекладачі античного світу обговорювали питання про ступінь близькості перекладу до оригіналу. У ранніх перекладах Біблії переважало буквальне слідування оригіналу. У той час вважалося, що переклад повинен точно передавати «букву оригіналу» і перекладач повинен завжди дотримуватися оригіналу, що призводило часом до неясності перекладу.

Буквалізм ранніх перекладів Біблії походив, як зазначає А. В. Федоров, не стільки з усвідомленого теоретичного принципу, скільки з пієтету, з «трепету» перед біблійними текстами [Федоров 1983, с.25].

Пізніше деякі перекладачі переважно світських текстів намагалися теоретично обґрунтувати право на більшу свободу щодо оригіналу, необхідність відтворювати не букву, а зміст або навіть загальне враження від оригіналу. Вже в цих перших висловлюваннях про те, яку мету повинен переслідувати перекладач, можна знайти початок теоретичних суперечок нашого часу про прийнятність буквального

або вільного перекладу [Семенец, Панасьєв 1989, с.256].

За часів становлення Римської імперії римські автори «переписували» грецькі тексти, піддаючи їх значним змінам і адаптуючи їх так, як вони вважали за потрібне. Однак пізніше, в епоху патристики в центр перекладацьких проблем висувається проблема еквівалентності, оскільки перекладалися в основному релігійні тексти.

Таким чином, «буквалізм» і «вільність» складаються в практичній перекладацькій діяльності як узагальнений прояв основних перекладацьких позицій, ці тенденції були характерні не тільки для європейської, а й для східної культури, що дозволяє трактувати цю базову опозицію як одну з перекладацьких універсалій.

У західній культурі питання буквального і вільного перекладу були нерозривно пов'язані з перекладом Біблії та інших релігійних і філософських текстів. Римська католицька церква вимагала від перекладачів передачі «правильного», санкціонованого церквою змісту. Будь-який переклад, що відхилився від загальноприйнятої «правильної» інтерпретації, вважався еретичним і піддавався цензурі або заборонявся. Такі переклади вважалися злочинами проти церкви.

Тенденція орієнтуватися на оригінал описувалася як «точність» перекладу, «вірність» або пізніше – «еквівалентність». Однак саме поняття «вірність» перекладу з часом дещо змінилося. В античності під терміном «вірний перекладач» («*fidus interpres*») малася на увазі, за припущенням А. Лефевра, «вірність» ініціатору переказу, тобто прагматична адаптація [Lefevre 1992, с.42].

У XV ст. в Європі на перший план виходить тенденція адаптації або «одомашнення» перекладу, тобто асиміляція іншомовного тексту з лінгвістичними і культурними цінностями приймаючої культури. З роками ця тенденція ставала все більш домінуючою.

У XVI ст. стало модно перекладати світські тексти, «поліпшуючи» їх «на догоду освіченій публіці». При цьому прибиралися або редагувалися всі уривки оригіналу, які не влаштовують перекладача. Наприклад, в перекладах Шекспіра на французьку мову допускалися зміни не тільки сюжету, композиції, а й імен і місць дії, які ставали французькими [Галеєва 1997, с.5]. При цьому перекладач займає позицію адаптації оригіналу в свою культуру, керуючись критеріями «прийнятності». Однак існує і протилежна перекладацька позиція, пов'язана з прагненням перекладача передати і показати національну своєрідність оригіналу, передати його «національний дух», познайомити читача з іншою, новою для нього культурною ситуацією [Там само, с.5]. Тільки до XVII ст. «вірність» перекладу перестали розуміти як буквальний переклад кожного слова оригіналу і стали розглядати як максимально можливу передачу змісту оригіналу [Там само, с.5].

Надалі багато перекладачів намагалися сформулювати принципи перекладу ще не на науковій, а на емпіричній основі, серед них був Е. Доле. Намагаючись визначити вимоги до перекладу і діяльності перекладача, Е. Доле сформулював такі принципи перекладу:

- перекладач повинен добре розуміти зміст оригіналу, проте перекладач може також пояснювати те, що, на його думку, буде незрозуміло читачам;
- перекладач повинен чудово знати мову оригіналу і мову перекладу;
- перекладач повинен уникати дослівного перекладу;
- перекладач повинен уникати незвичних форм;
- перекладач повинен володіти красномовством, текст перекладу повинен бути природним [Гарбовский 2007, с.81].

З вимогами до перекладу, розробленими Е. Доле, перегукуються «правила перекладу», висунуті А. Тайтлером в кінці XVIII ст. [Комиссаров, с.137.]:

- перекладач повинен повністю передати зміст та ідеї оригіналу;
- стиль і манера письма у перекладі повинна збігатися зі стилем оригіналу;
- перекладач повинен бути таким же природним і легким для сприйняття, як і автор оригіналу.

А. Тайтлер вважав, що «хороший переклад справляє на читачів рівнозначний комунікативний ефект, за допомогою якого можна долати різницю між мовами та культурами» [Там само, с.138].

У XIX ст. основна увага була спрямована на обговорення питань перекладності. Ф. Шлейермахер вважав, що перекладач повинен перекладати на німецьку не так, як написав би сам автор, якби німецька була його рідною мовою, а так, щоб у читача після прочитання перекладу виникло таке ж враження, як у німецького читача від прочитання оригіналу рідною мовою [Ракитов 1988, с.158.]. Ф. Шлейермахер вважав переклад способом вдосконалення та покращення приймаючої культури та мови і навіть способом формування мови: якщо переклад з німецької мови звучить як німецький текст, тобто культура збагачується за рахунок «чужого». Щоб домогтися такого результату, перекладач повинен орієнтуватися, насамперед, на мову оригіналу і на зміст тексту оригіналу. Чим точніше перекладач передає звороти і норми мови оригіналу, тим більше «іноземним» цей текст буде здаватися читачеві. Ф. Шлейермахер висунув ідею «іноземізації» тексту перекладу. При цьому читач перекладу максимально наближається до

читача оригіналу.

Читач перекладу з німецької повинен відчувати, що він читає саме переклад з німецької, а не з будь-якої іншої мови. Іноді на іноземну мову перекладаються не тільки тексти, а цілі літератури, з вихідної культури можуть запозичувати жанри, однак це можливо, тільки якщо читачі «налаштовані» на сприйняття іноземного тексту і якщо в цій культурі є потреба в перекладній літературі [Там само, с.161]. Проте в ту ж саму епоху (XIX ст.) У Британії вважалося, що переклад ніколи не зможе не тільки перевершити оригінал, але і «досягти висоти оригіналу», тому завжди краще читати твір в оригіналі, а не в перекладі.

Слід зазначити, що перекладацькі тенденції, що змінюють один одного можна підсумувати таким чином: спочатку існувала опозиція «буквальний/вільний» переклад, запропонована Св. Ієронімом при перекладі Біблії на латинську мову. Він також говорив про «дух» перекладу, маючи на увазі «богонатхненність» тексту.

Згодом ця метафора стала вживатися щодо світського перекладу, виправдовуючи тим самим його вільність: «дух» не цілком співвідноситься з формальною відповідністю оригіналу і такі тексти не можуть буквально копіювати оригінал або в точності відповідати йому.

Пізніше, у XVII ст., Д. Драйден запропонував тріаду (парафраз, метафраз, імітація), що ознаменувало спроби дати більш систематичне і чітке визначення тенденцій перекладу. Вимога Ф. Шлейєрмахера орієнтуватися при перекладі на мову і текст оригіналу досі враховується багатьма лінгвістами та професійними перекладачами і означає орієнтацію на вихідну культуру при перекладі.

Позиція авторів-перекладачів в умовах, коли культура носила гуртковий характер, грамотних людей було небагато, і читацькій аудиторії, як правило, були доступні і оригінал, і переклад, полягала в тому, щоб на основі оригіналу створити своє власне «враження». Відповідність перекладу оригіналу (тобто еквівалентність оригіналу і перекладу) не розглядалася як неодмінна умова того, що переклад успішно увійде до приймаючої культури, переклад розглядався спочатку як варіативна діяльність. Можна припустити, що в той час якраз і виникло найбільше різноманіття варіантів перекладу, як наслідок різних, явно виражених перекладацьких позицій, пов'язаних, перш за все, з тенденціями поліпшення у перекладі.

Однак опозиція «буквальний – вільний» не завжди є продуктивною, оскільки вона не описує всього простору перекладацької діяльності, багато в чому визначається культурними чинниками і традиційно обмежуючись обговоренням фактично перекладу, тобто співвідношенням буквализму й вільності, а в кінцевому підсумку перекладом як заміною тексту на одній мові текстом іншою мовою. Все інше при цьому називається «екстралінгвістичними факторами», без урахування того, що саме ці чинники і визначають характер перекладу [Галеєва 2004, с.22].

У наш час відношення до перекладу неминуче змінилося, оскільки поширення текстів культури вийшло за межі вузьких гуртків освічених людей і набуло масового характеру. З іншого боку, у зв'язку з розширенням культурних контактів і зменшенням кількості людей, що читають тексти в оригіналі, переклад неминуче став виконувати в культурі функцію оригіналу, замінювати собою оригінал, а не паралельний йому текст в приймаючій культурі. Відповідно вимога еквівалентності або адекватності стала однією з основних у теорії перекладу.

Підсумовуючи вище сказане, можна сказати, що в рамках лінгвокультурологічної теорії перекладу, що протиставляється лінгвістичній теорії перекладу, допускається, пояснюється і передбачається можливість появи і рівноправного існування в приймаючій культурі декількох варіантів перекладу тексту оригіналу за рахунок різних інтерпретацій перекладачами тексту оригіналу. З одного боку, допускається і пояснюється варіативність перекладу – як наявність і практично рівноправне функціонування в приймаючій культурі різних варіантів перекладу, які можуть значно відрізнитися як від оригіналу, так і один від одного, а з іншого боку, допускається і пояснюється позиційність як прояв перекладачем усвідомленої перекладацької позиції та виконання перекладу саме з точки зору цієї позиції.

Література:

Галеєва Н.Л. Дихотомии перевода // Язык и его функционирование. Межкультурная коммуникация. Межвузовский сборник научных трудов/ Отв. ред. В.И. Иванова. – Тверь: ТвГУ, 2004. – С. 17-24. Галеєва Н.Л. Основы деятельности теории перевода. – Тверь: ТвГУ, 1997. – 79 с. Гарбовский Н.К. Теория перевода. – М.: Изд-во Московского университета, 2007. – 544 с. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). – М.: Высшая школа, 1990. – 250 с. Ракитов А. И. Опыт реконструкции концепции понимания Фридриха Шлейєрмахера // Историко-философский ежегодник. – М., 1988. – С.150-165. Семенец О.Е, Панасьев А.Н. История перевода. – Киев: Киев. гос. ун-т, 1989. – 292 с. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). – М.: Высшая школа, 1983. – 303 с. Lefevere A. Translation, rewriting and the manipulation of literary fame. – London: The Cromwell Press, 1992. – 169 p.